

Ömrünü Halk Hekimliğine Adamış Aydın bir Tıbbiyeli Portresi: Dr. Hafız Cemal*

Metin TURAN
Kafiye Yinanç YARARBAŞ

Yaşam Öyküsüne Dair

Yaptıkları ve yaşadıkları doğum ile ölüm tarihi arasına sığmayan insanları, herhangi bir insanın hayat hikâyesine eklenen bu özellikleriyle anlatmaya başlamak, bireysel tarihimizi yaşamak ve yazmakta olan bizler için bir anlamda örnek oluşturduğu için yinelemekte sakınca görmüyoruz. Dr. Hafız Cemal, Baf kasabasına bağlı Stavrokonno Köyü'nde 1878'de dünyaya gelmiştir. İlkokulu ve Dârü'l-İrfan Medresesi'ni Baf'ta okumuş ve her iki öğretim kurumunu da birincilikle bitirmiştir. Çok erken yaşta anne ve babasını yitirince, küçük yaştan itibaren kendi hayatını kazanmak zorunda kalmıştır.

Adının taşıdığı anlamla örtüşen içerikte, gerçek bir hafızdır. Baf Medresesi'nden sonra Limasol'a geçerek Köprü Camii Medresesi'nde Hacı Hafız ile Hacı Mustafa Efendilerden ders almaya başlamıştır. Anne ve babasının ardından kız kardeşinin de beklenmedik ölümüyle evi terketmek zorunda kalan Hafız Cemal, çocuklara kalfalık etmenin yanısıra, ayrıca bu camiinin müezzinliğini de üstlenerek maddi sıkıntılar içindeki hayatını sürdürmeye çalışmıştır.

O'nun Beyrut macerası da bir başka talihsizliğin öyküsüyle başlar. Dayısı

* Bu çalışma 12-14 Kasım 2001 tarihlerinde Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi'nce düzenlenen "İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler Sempozyumu"na sunulmuştur.

Süleyman Efendi hastalandığında Beyrut'a tedaviye gitmek kararı alınca, Hafız Cemal de dayısının refakatçisi olarak Beyrut'a gitmiştir. Nebi Yahya Camii'nde sesinin güzelliği ve okuduğu Kur'an-ı Kerim Beyrut Başkadısı'nın dikkatini çekmiş kendisine yardım elinin uzatılmasına aracı olmuş, böylece Kadı Efendi'nin yardımıyla Beyrut İdadisi'ne parasız-yatılı olarak kaydını yaptırmıştır.

Çocukluk günlerini özetlerken, yerleşik bir deyim olduğu için "yarı aç, yarı tok" geliveriyor hemen aklımıza; ama, Hafız Cemal'in yaşam öyküsünün ayrıntılarına inildiğinde, çocukluk günleri "yarı aç, yarı tok" değil, "aç-bilaç"tır.

O'nun yaşam öyküsüne baktığımızda, kuşkusuz, çocukluk çağını yaşadığı dönem içerisinde genel bir yoksulluktan söz edilebilir ama, Hafız Cemal için bu yoksulluk, toplumun büyük bir kesimi için yaşanmakta olandan daha da ağırdır. Anne ve babasını küçük yaşta yitirmiş, bu yoksunluğun üzerine yaşamsal gereksinmelerini karşılayabilecek gelire sahip olamamak da eklenmiştir.

Kendi ağzından, Dr. Hafız Cemal'in yaşam öyküsünü dinlersek, bunu daha iyi görürüz:

"Aldığım (60) para gündelikle hem yemek, hem içmek, hem de bütün insanlık ihtiyacını sağlamanın kabil olmadığını anlamıştım. Fakat ne yapabiliyordum! Bu cihetle kendime göre kolaylıklar düşünüyordum. Her gece gazyağı sarfını ve fanus kırılmasının önünü almak için güzel bir çare bulmuştum.

Medrese kapısının dışarıdaki sokağa asılmış eski zaman petrol lambaları ile sokağa pek az ışık veren fenerlerden istifade etmeğe başladım. Akşam namazından sonra ekmeğimi yedikten sonra sokağa çıkardım. Ayak üstünde durarak derslerime çalışırdım. Yatsı vakti camiye giderdim. Bu vazifemi bitirdikten sonra tekrar fenerin altına gelirdim. Saat alaturka 3'e kadar okurdum. Sonra yatarım.

Hiç hatırımdan çıkmaz! O zaman Kıbrıs'ta hiç bir elektrik lambaları yoktu. Belediyenin fenerleri pek sönük yanıyordu. Eski zaman lambaları olan fanuslu lambalardan ibaretti. Böyle olmakla beraber hiç usanmazdım. İki sene kadar devam ettim. Ve bana böyle bir kolaylık yarattığı için Cenabı Allah'a her zaman şükrederim.

Çok sürmedi. Belediye bir karar verdi. Her ayın 10'undan itibaren 17'nci gününe kadar belediye fenerleri yanmayacak! Ve gûya iktisat: Tasarruf yapacaktı ki belediyenin çok parası gitmesin! Fenerler söndükçe doğrusu canım sıkıldı. Birkaç gece lambamı yaktım. Ve zorluk çekmeye başladım. Nihayet buna da bir çare buldum. Mehtap denilen (Ay aydınlığı!)nda okumaya çalıştım. Ayın 13-14-15-16 ve hatta 17'sinde kolaylıkla okuyordum. Fakat hava bulutlu, kapanık olunca okuyamıyordum. Bu cihetle keder edip duruyordum.

Nihayet bunun da kolayını buldum. Şimdiki Medrese Kıraathanesi'nin

karşısında Kiracı Ahmet Efendi'nin hanı var idi. Han kapısının yanında bir de kahvehane var idi. Bu kahvenin orta yerinde asılı bir fener mevcuttu. Kahvenin camlı penceresinin önünde dururdum. Camlardan dışarı akseden lamba ışığında çalışırdım. Hiç usanmazdım. İlkbaharda da bu usul üzere geceleri çalışırdım.

Fakat kış gelince soğuk, yağmurlu, çiseli havalarda okuyamıyordum. Hava açık olunca biraz sebat edeyim dedim; fakat hastalandım. Bir hafta kadar yattığımı az çok hatırlıyorum.

Nihayet Allah bana bir akıl verdi. Akşam namazından sonra odamdaki lambanın ziyasında okurdum. Aşağıdaki caminin lambaları yatsı namazından evvel yandığı cihetle camiye koşardım. Orada çalışırdım. Haftada 2 defa hatm-i hoca denilen bir ibadet tertibi vardı. (...) Ben ilk zamanlarda bu dinî halkaya girmezdim. Yüksekte olan müezzinlerin yerine çıkardım. Hatm-i hoca gidinceye kadar derslerime çalışırdım. Fakat bunlar da bana kâfi gelmezdi. Nihayet bu gecelerden başka bir çare daha aradım ve Allah'a şükrederek buna da muvaffak oldum.

Yukarı ki caminin bir köşesinde türbesi olan meşhur hocamız merhum İbrahim Efendi'nin Türbesi'ne giderdim. Burada eski zaman biçiminde olan kadeh gibi cam kapların içine konan zeytinyağına pamuktan yapılmış fitil koyarak yakarlardı. Ve bütün gece devam ettirirlerdi. İşte kış gecelerinde bulduğum çare: Bu türbe kilimli ve sıcak idi. Bu türbeye girerdim. Saat üçe kadar bu az çok ışık veren lambanın yan tarafında derslerime çalışırdım.¹

Beyrut İdadisi ve Çengelköy Tıbbiye İdadisi'nin ardından da 1901 yılında Askeri Tıbbiye'yi bitirir. Almanya ve Gülhane'de stajını tamamladıktan sonra, Dr. Hafız Cemal, açılan sınavı kazanarak Askeri Tıbbiye'nin iç hastalıkları ve çocuk hastalıkları bölümlerinin yardımcı öğretmenliğine atanır.

Osmanlı başkenti İstanbul'daki sosyal olaylar, dağılmakta olan bir imparatorluğun içerisinde kurtuluş çareleri arayan hareketlerin örgütlenmesine yol açar. Bu arayış Dr. Hafız Cemal için de geçerlidir; Jön-Türk hareketinin safında yer alır. İttihat Terakki yanlılığı anlaşılıp, Yemen'e sürgün edileceğini öğrenince Avrupa'ya kaçar.

Avrupa, Dr. Hafız Cemal için bilgi ve deneyimini artırdığı önemli bir süreç olur; yaşadıklarından çok etkilenir. O günlerini ve o günlerin sonrasına ilişkin kaygılarını; "... mesleğimde ilerlemek için çok çalıştım, çok uğraştım. Avrupa'da kalsaydım kolay yükselir, rahat bir hayat sürerdim. Yapamadım. Aklımda hep

¹ Lokman Hekim Dergisi, S.160, 5 Temmuz 1953.

Kıbrıs vardı. Kıbrıs'a dönerek halkıma hizmet etmek istiyordum."² diye anlatır.

Avrupa'da, yukarıda aktarıldığı üzere, rahatı yerindedir, ancak yurtsever bir aydın olarak Hafız Cemal'in aklında hep Kıbrıs ve Kıbrıs Türk halkı vardır. O'nun toplumsal kimliği, olanak ve yetenekleri kişisel kazanıma kullanmaktan çok, bir hekim olarak bu bilgi ve donanımı halkıyla paylaşmaya dönüktür. Bu birikimi halkıyla paylaşmak üzere 1904'te Kıbrıs'a döner. O'nun aydın kimliğiyle buluşturduğu hekimlik macerası, hayatının trajik günlerini geçirdiği beş yıllık Kıbrıs yaşantısını içerir.

1909 yılında, "bir hazin fatiha" okuyarak ayrıldığı Kıbrıs'tan İstanbul'a döner. 1912 Balkan savaşları ve 1914-18 I. Büyük Savaş günlerinde hocası Besim Ömer Paşa'nın maiyetinde Hilâl-i, Ahmer Cemiyeti'nde görev alır ve 650.000 göçmenin doktorluğunu yapar.

Dr. Hafız Cemal, hastaya ve hastalığa yaklaşımı, bütün bir yaşamı boyunca kendisine kimlik kazandırmış tavrıyla, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında bulunduğu Anadolu'da Lokman Hekim olarak tanınmış, o da bu güzel yakıştırmayı soyadı kanunu çıkınca kendisine seçmiştir.

19 Nisan 1967'de tüm mal varlığını hayır kurumlarına bırakarak sonsuzluğa yol alır. Mezarı İstanbul'da, Beylerbeyi Kabristanı'ndadır.

Kıbrıs Yılları

Kudüs'ten Kıbrıs'a dönünce, doğaldır ki önce mesleğini yapmak ister. Ne var ki, bu konuda daha başından problemlerle karşılaşır. İstanbul'dan ayrılışının kaynağında yatan, II. Abdülhamit döneminin baskıcı politikaları ve Dr. Hafız Cemal'in Jön-Türk hareketi içerisinde yer alıyor olması, diplomasını yanında taşımaması, bir süre mesleki faaliyetlere başlamasını engeller. Hekimliğe başlayamaması, türlü söylentilerin yayılmasına yol açar. "Kimileri, bu da Jöndür, kaçaktır, devlet hainidir!, "kimileri," belki de hekim değil; çünkü diploması yoktur" türünden yakıştırmalarda bulunurlar ve bu yakıştırmalar önceleri arkasından söylenir olmasına karşın, giderek yüzüne karşı bir karalamaya da dönüşür.³ Diplomasını elde edip, çalışmaya başlayınca, önceleri deneyimli bir eczacı olan Efitihi Efendi ile anlaşır, hastaların eczanede kabul etmeye başlar. Kısa sürede ünü yayılır, hasta sayısında büyük artışlar olur ve eczaneye

² Özker Yasin, *Nezhat ve Ben*, s.224, Yeşilada Yayınları, İstanbul 1997.

³ Dr. Hâfız Cemal Lokman Hekim, *Anı-Yaşantı*, Türkçe'ye Uyarlayan: Harid Fedai, s. 13, İstanbul: Çizge Tanıtım Matbaacılık, [2001].

sıgamazlar. Dr. Hafız Cemal, bunun üzerine Lefkoşe'nin en büyük konağını kiralarak 7 personelle birlikte oluşturduğu klinikte hastalarını tedaviyi sürdürür. Bu arada, Türk eczacı eksikliğini gidermek için çaba harcar.* Eczacılık mesleğini, hasta-hekim ilişkisi ve toplum sağlığının korunması yönünde önemli bir etmen olduğu kadar, stratejik anlamda da önemser. “.. Bazı eczacılar, gerektiğinde ikinci azrail görevini pekâlâ görebilirler. Gece gündüz zehirli ilaçlar tartıp vermekte olduklarını; sürüp giden millî düşmanlıklarla işi vahşete değin vardırıran kökten dinciliğin gereği gibi düşünürsek, geleceğimizin ufuklarına zehir yüklü bulutların neler taşımakta olduklarını kestirebiliriz.”⁴ Dr. Lokman

* Dr. Hâfız Cemal'in Türk eczacı arayışının kaynağında, öncelikle milliyet duygusu geliyorsa da, buna ek olarak eczacılarla doktorların anlaşmalı olarak hastaları şiddetli biçimde ekonomik anlamda soğurmalarının da etkisi büyüktür. Buna ilişkin anılarında şöyle der: “... Lefkoşa'da geçirdiğim o iki aylık güç-yitirici acı bekleyiş sürecinde çoğu eczacının sırf halkın parasını almak için izledikleri kötü yolu, yaptıkları soygunu görüp anlamıştım. Her doktorun işbirliği yaptığı özel bir eczane vardı; ya da bazı hekimler dolaylı olarak kendi adına çalışan eczaneler kurmuşlardı. Hasta, eczaneye geldi mi hemen muayene olunur, eczacı da reçeteyi doktordan alır almaz ilaçları yapmağa başlardı. Eğer hekim, eczaneye gelemeyecek denli rahatsız olan hastalara evde bakarsa; reçeteyi yazıp da aile bireylerine teslimle “dilediğiniz yerde ilaç yaptırınız” diyecek yerde hasta sahibini reçete yazmak bahanesiyle kendi istediği eczaneye çağırırdı. Haydi bunun bir bilgi ve güven meselesinden dolayı böyle yapıldığını varsayalım; ancak bunların çoğu hastalardan “reçete parası” olarak acaba kaçır şilin alıyorlardı. (İngiliz lirası İstanbul'da 20'den işlem görüldüğüne göre bir şilin karşılığı 6 kuruş olur.)

İşte bu türden önemli konuların inceden inceye üzerinde durarak bir süre meşgul oldum. Tanıştığım hastalardan bazılarının eczacı aleyhine söylediklerini dinledim. Bir tanesi diyor ki: Vallahi kardeşim, hekim parası birşey değil; her vizitesi iki şilindir, bellidir; doktoru on kez çağırırsam eline yirmi şilin verince mesele bitmiş olur. Ancak eczacı öyle değil ki. Reçeteyi hekim eczahanede yazıp eczacıya teslim eder. Eczacı kağıdı eline alınca ilacı hazırlamaya başlar; bitti mi, ilacı teslim ederken “on iki ya da on altı şilin ilaç parası vereceksiniz, efendim” der. Hasta sahibi, “aman eczacı efendi, bu para çoktur!” diyecek olursa, “hayır efendim bu para az bile; fakat biz hatırınız için yaptık; çünkü bu ilaçlar hem yeni, hem de çok kuvvetlidir, hastalığa birebirdir” yanıtını verir. Zavallı hasta ya da hasta sahibi eğer hekimi orada görebilirse “aman Efendim, merhamet ve yardım ediniz; eczacı benden çok para istiyor; emrediniz de biraz ikramda bulunsun!” diyerek rica edince, doktor, “biz eczacı işine karışmayız, o para ona aittir!” der; ya da “bu para bize ait değil, biz yalnız vizite parası olan iki şilin alıyoruz; hekimlikten anlamasına anlıyoruz da ilaç parası eczacınınındır; bununla birlikte iyi bilirsiniz ki bu ilaçlar hem kuvvetlidir hem de pahalıdır” açıklamasını yapar. (Lokman Hekim, *Anı-Yaşantı*, s.17-18)

4 Lokman Hekim, *Anı-Yaşantı*, s. 19.

Hekim'in yaptıklarına bir bütün olarak bakıldığında, ulusal olanı varetme konusunda dikkatli bir tutum sergilediği görülür. Bu, Adada Türk eczacı araması ve yetiştirilmesi, Türklere ait bir matbaa kurulması; Türkçe gazete sayısının artırılması yönünde gösterdiği gayretlerden de anlaşılıyor. Ayrıca "Kıbrıs Osmanlılarına Mahsus Parlak İstikbal Programı"nda⁵ vurguladığı üzere, bağımlı olmamak gerektiği konusunda duyarlıdır ve böyle bir bilincin paylaşılması çabasını taşır.

Hastalara yaklaşımı, onlara gösterdiği yakınlık, şikayeti olanların akınına uğramasına sebep olur. Bulunduğu konaktan da ev sahibesinin isteği üzerine, çıkmak zorundadır. Şehrin, dışında, çamlar arasında, hastalarının rahat edebileceği bir "Gureba Hastanesi" kurmak ister. Ancak, şöhretiyle birlikte artan çekemeyenleri, bunu engellemenin bir yolunu bulurlar. Sonuçta kent içinde birbirine yakın iki evi kiralar. Evlerden biri klinik, diğeri ise hasta yakınlarının kalabilecekleri bir misafirhane olarak kullanılacaktır. Kliniğine *Dr. Hafız Cemal Afiyehanesi* adı takılır.

Klinik hastalarının yanısıra tüm Ada'da gezici doktorluk da yapar. Bu sayede halkın durumunu yakından görür. Hasta sayısının fazlalığı ve insanların cehaleti onu adeta dehşete düşürür. Okullarda sağlık bilgisi dersi okutulmadığını da görerek, bu gereksinmeyi karşılayacak atılımları başlatır. Toplumun sağlık gereksinmelerine yönelik kamusal çıkarları öne alan; kolay anlaşılır, sıklıkla karşılaşılan hastalık ve şikayetleri eldeki olanaklarla giderme ya da azaltmaya yönelik bilgilerin yer aldığı el kitapları yayınlamaya başlar. Ne var ki, Kıbrıs'ta Türklere ait bir matbaa ve ihtiyacı karşılayacak miktarda harfler de yoktur. Bu gereksinmeyi de olanaklarını zorlayarak, yine Dr. Hafız Cemal karşılar. Afiyethanesi'nde bir İslam Kütüphanesi oluşturur ve küçük kitapçıklar basarak hastalarına ücretsiz dağıtır. Bu süre içerisinde dokuz adet kitapçık hazırlayıp yayınlayarak, toplum sağlığına katkıda bulunur.

Dr. Hafız Cemal'in toplumsal faaliyetlerini şu başlıklar altında toplamak olasıdır:

- Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi
- Osmanlı Lisan Mektebi
- İslam Gazetesi
- Kıbrıs Sanayi Mektebi

5 age., s.161

- Türkiye San'at Mektepleri Mezunları Cemiyeti
- Lokman Hekim Dergisi
- Afiyet Gazetesi

Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi

Mesleğini çok sevmesiyle paralel, toplumun içerisinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşulları da fazlasıyla önemseyen bir kişilik sahibidir. O iyi bir hekim olduğu kadar, aynı zamanda *dava insanı* bir aydındır. Kişiliği, hayata bakışı ve olaylara yaklaşımı, Dr. Hafız Cemal'de, müdahaleci bir tavır geliştirir. Bu bakımdan onun girişimleri sadece sağlık alanıyla sınırlandırılmaz. Toplumsal ilerlemeyi, hastalıklardan kurtulmayla, bir bütün olarak görür. Bu bakımdan örgütlü girişimlerin öncülüğünü yapar. Kıbrıs'ta, özellikle Müslüman nüfus içerisinde gördüğü problemlerin giderilmesi için *Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi*'ni kurar. Bu cemiyeti kurmasının gerekçesinde, toplumda, özellikle Müslüman/Türk kesimde gördüğü yoksulluğun, meslek sahibi olamamışlığın giderilmesi, insanların üretime yönlendirilmesi amacı vardır. "Kıbrıs Osmanlılarına Mahsus Parlak İstikbal Programında" ısrarla üzerinde durduğu konuların başında sanat sahibi ve üretici olmak düşüncesi gelir. Türkleri geriletken nedenlerin en önemlilerinden birini "gençlerin yüzde doksan beşinin memurluk, "kuru beylik" peşinde dolaşmaları, en esaslı sanayi ve ticaretleri ayıp saydıklarından bunların sağladığı zenginlikle mutluluktan yoksun olmaları"⁶na bağlayan Dr. Hafız Cemal, "en nihayet" der "Kıbrıs'ta bir sanayi mektebinin kuşâdı elzem olduğuna katıyen kani olarak "Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi"ni tesise teşebbüs ettim." Bu kurum, "evlad-i vatanın istikbalini temin etmek, günden güne hufre-i memmat-ı inkıraza doğru sürüklenen Kıbrıs Osmanlılarını ittifak ve ittihad ettirerek vadi-i saadete sevk etmek"⁷ amacıyla kuruluyordu. Girişimlerinde sürekli olarak bir program çerçevesi belirleyen ve bu programı ileri gelenlerin görüşleriyle de desteklemeye çalışan Dr. Hafız Cemal, Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi'ni kurarken de böyle davranır. "Talimat-nameyi tertib ve tanzim ettim; Cemiyetin maksat ve lüzum-i tesisi hakkındaki efkâr-i âcizanemi, talimatnameyi, programı; en evvel Derviş Paşa, daha sonra Belig Paşa Hazretlerine ve badehu Meclis-i Kavanın aza-yı kiramından Şevket Bey'e, dava vekili Osman Cemal Efendi'ye, Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi Ahmed

⁶ age., s.174

⁷ Harid Fedai, *Kıbrıs Sanayi Mektebi*, s.6, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Muhyiddin Efendi'ye de arz ve kıraat ederek kendilerinden fevkalade muavenet gördüm" der.⁸ Kaza Komisyonlarına ana defterin birer suretini gönderirken, baş tarafına eklediği takdim yazısının tarihine bakılarak (13 Teşrin-i Sâni 906) Cemiyet'in 1906 yılının ilkbahar sonlarında kurulmaya başlandığı söylenebilir. 44 maddeden oluşan bu talimatnamenin birinci maddesini oluşturan "Maksad" bölümünde şunlar yer almaktadır: "1- Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyenin başlıca maksadı Adamızda Kıbrıslı olmak şartıyla İslam fukara çocuklarından sanat sahibi hekim, eczacı, dava-vekili, ebe yetiştirmek ve bir de sanayi ve ziraat mektebi açmak gibi teşebbüsat-ı hayriyede bulunmaktır. Bu cemiyetin sandığı hakikat-i halde bir (Millet Sandığı) demektir."⁹

Cemiyet örgütlenmesinin her biriminde görevlendirilecek kişilerin sorumluluklarını da ayrıntılı bir şekilde sıralayan Dr. Hafız Cemal, gece-gündüz çalışır, Adayı gezerek bu cemiyetin gerekliliğini ve yararlarını halka ve Adanın ileri gelenlerine, ilgililere anlatır. Her köy ve kasabadan insanları cemiyete alarak, çeşitli görevlerle onlara sorumluluk yükler. Katılımlarını ve katkılarını kurumlardaki sorumluluklarıyla pekiştirmeleri eksenine oturtur. Belli bir aidat düzeni oluşturarak, bu katkıların kuruma kazandırılması için bireylere görevler yükler. Tüm bu çabalar sonucu büyük destek bulur. Cemiyet tüm adaya yaygınlaştırılır.

Bunca olumlu gelişmelerin yanısıra, olumsuzluklar da yok değildir. Kendi deyimiyle, "Hususiyle ahalimizin sebatsızlığını pek güzel tecrübe ettim. Bir iş yeni açıldı mı herkes birbiriyle müsabaka edercesine koşuşurlar. Sonra da üç günde iştahları kesilip çekilirler ve o fi'li yüz türlü yalan dolan, kulp takarak söndürürler".¹⁰ Jön-Türklüğünü de fırsat bilerek, kasaba ve köylere sürekli mektuplar gönderip, cemiyetin bir fitne-fesat yuvası, bir Jön-Türk kuruluşu olduğu dedikodusunu yayma girişimleri de yakasını bırakmaz. Etkisini kolaylıkla gösteren bu karalama kampanyası, kasaba ve köylerdeki başkan ve üyelerin teker teker ayrılmalarına, sonuçta da büyük umutlarla kurulan cemiyetin kapanmasına yol açar.

Doğrusu, Dr. Hafız Cemal'in Kıbrıs'ta yaşadıklarının en trajik yanını, o dönemdeki tanımlamayla, Müslüman, yani Türk kesimin vurdumduymazlığı oluşturur. Yaptığı her işte, örneğin İngilizlerin ve Rumların olumlu yaklaşımını gördüğü halde, onun için Kıbrıs Osmanlılarını bir türlü memnun etme olanağı olmamıştır.

8 age., s.7

9 age., s.23

10 age., s.17

Osmanlı Lisan Mektebi

Kıbrıs'ta gerçekleştirmeye çalıştığı her atılım bir süre sonra hayatı ve dünyayı kendi küçük penceresinden görme zavallılığından kurtulamayan insanlar tarafından engellenmeye çalışılan Dr. Hafız Cemal, yine de yılmıya kapılmaz. *Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi*'nin daha işin başında çökertilmesi, onda Osmanlı Lisan Mektebi'ni kurma fikrini doğurur. Böyle bir okula gereksinim duymanın nedenlerini şöyle anlatır:

"Dikkat ettim ki birçok gençler gündüzleri boşu boşuna gezmekle beraber geceleri de fena yollara düşüyorlar; kahvelere dolup nısf-ı leyle kadar oyun, kumar oynuyorlardı. Güzel bir tedbir düşündüm: Gruptan sonra alaturka saat birden üç buçuğa devam etmek üzere bir gece mektebi güşad edeyim. Birçok gençleri, orta yaşlıları; gündüzün çıraklıkla iş ile vakit geçirenleri toplayıp Türkçe, Arapça, Farisice, İngilizce, Rumca, Fransızca okutayım. Bu sayede hem dinlerini hesap ve kitaplarını öğrenirler ve hem de ahlak bozukluğuna yardım eden gecelerin o meşum saatlerinden kendilerini çekeyim ve bu usul ile Kıbrıs'ın birçok kasaba ve köylerinde gece mektepleri açtırarak ahalimizi tedricen okumağa, maarife ve bu sayede ittihat ve ittifaka çekmeğe gayret edeyim. Maarifi, büyükler arasında neşr ü tamim edeyim de herkesin evvela dinini okumağa heves etmesini temin etmiş olayım!"¹¹

Halkı cehaletten, başıboşluktan, kahve köşelerinden kumar ve kötü alışkanlıklardan kurtarmak amacıyla oluşturduğu bu yöntemle, Kıbrıs'ın birçok kasaba ve köylerinde gece okulları açılacak, böylece gündüz vakti olmayanlar da bu okullara devam edebileceklerdir. Hazırladığı nizamnamede bütün ayrıntıları tek tek sıralayan Dr. Hafız Cemal, Eylül 1906'da Osmanlı Lisan Mektebi'nin açılışını gerçekleştirir. Başlangıçta, okula ilgi büyük, coşku sınırsızdır. Bir hafta içerisinde 460 öğrenci kaydolur. Buna koşut olarak dedikodu çarkları da işlemeye başlamıştır. Hafiyeler yine Mabeyne jurnaller gönderip bu okulun da Cemiyet-i Hayriye gibi bir Jön-Türk kuruluşu olduğunu bildirirler. Okuldan maaş aldığı halde ihanet eden bir öğretmenin de çabalarıyla, öğrenci sayısı çok kısa sürede 27'ye düşer. O ise bütün bu yapılanlara karşın yine de yılmaz. Kalan öğrencilerini toplayarak eğitimi sürdürür. 1907 yılı Nisan ayında, yani okulun açılmasından 7 ay sonra, esnaf, Türklerden önde gelenlerle bazı İngiliz ve Rumlar çağrılarak onların önünde bir sınav yapılır. Bu kadar kısa sürede okulun eriştiği başarı şaşkınlık ve takdirle karşılaşır. Öğrencilere belgeleri, birinci gelenlere ödülleri verilir. Bu arada elinden geldiğince aday

11. *age.*, s.9

gezerek okulun gerekliliğini halka anlatır, ayrıca yeni yayınlamaya başladığı İslam gazetesinde de bu tür okulların önemini anlatan yazılar yayınlar. İlginçtir, Doktorun İslam gazetesindeki gece okullarının önemine ilişkin yazısı, Türklerden önce Adada yaşayan Rumların dikkatini çekmiş ve Kıbrıs'ın hemen bütün kasaba ve köylerinde, Rumlar, derhal gece mektepleri açmışlardır. „Fakat“ der Dr. Hafız Cemal “İslamlar tarafından açılan gece mekteplerinin ehemmiyeti hakkında Rum matbuatı birçok makaleler yazdıklarından Kıbrıs'ın hemen bütün kasaba ve köylerinde derhal Rumlar gece mektepleri açtılar. Fakat bizim gece mekteplerinin birçoğu kapanmış, bazıları hala devam ediyorsa da Müslümanlardan fikir alan Rumlar gece mekteplerini hâlâ tezyid ve tekmil ediyorlar.”¹²

İslam Gazetesi

Basının toplum için önemini, halkı bilinçlendirmedeki etkisini, birlik ve beraberliğe yönlendirmedeki işlevini çok iyi değerlendiren Dr. Hafız Cemal, okulla ilgili çabalarını sürdürürken, bir yandan da bir matbaa makinesi edinmek ve Türkçe gazete çıkarmak düşüncesini taşır. Kıbrıs'ta o günlerde 14 Rum gazetesine karşılık sadece 2 tane Türkçe gazete yayınlanmaktadır. Bunlar da hem anlaşılmaktan, hem de halka ulaşmaktan çok uzaktırlar. Ayrıca Türkçe yayınlanan gazetelerin baskı işleri de Rumların makinelerinde yapılmaktadır. Bütün bu gerçeklik içerisinde, Dr. Hafız Cemal toplumla iletişimi kolaylaştırmak; çalışmalarını yaygınlaştırmak, mesleğini ve çabalarını desteklemek amacıyla bir matbaaya gereksinim duyarak işe başlar. Kuşkusuz giriştiği her işte karşısına çıkan olumsuzluklar Dr. Hafız Cemal' in daha temkinli davranmasına sebep olsa da, işe girişmesine engel olamaz.

Birçok şeyi yoktan var ettiği gibi bu girişiminde de aynı süreci yaşar. Eniştesi Ali Bey'i Mısır'a gönderip bin kilo ağırlığında muhtelif harfler getirtir. İngiltere'den de mükemmel büyük bir baskı makinesi satın alır. Mehmet Ali ile Süleyman Şevket'e müretteplik öğretilir. Bütün bu hazırlıklar bir ay içinde tamamlanır ve İslam Gazetesi 18 Nisan 1907'de yayın yaşamına atılır.

Gazetenin ilk sayısı Osmanlı vilayetlerine gönderilmişse de, anında sakıncalı yayın sayılarak yasaklanır. Dr. Hafız Cemal, bu arada İngilizce, Fransızca, Rumca ve Arapça gazetelere abone olarak bunlardan yaptığı çevirilerle İslam Gazetesi'nin içeriğini zenginleştirmeye çalışır. Hastaları, Osmanlı Lisan Okulu,

¹² Dr. Hâfız Cemal, *Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım*, Lefkoşa, 1909, aktaran: Harid Fedai, Kıbrıs Sanayi Mektebi, s.79-80.

matbaa ve gazete arasında durmaksızın koşuşturan mutlu bir insandır artık. Bununla da yetinmez, gazeteyi bir süre sonra haftada iki kez yayınlamaya başlar. Gazeteden ticari herhangi bir beklentisi yoktur. Zira, Kıbrıs'ta Türkçe gazeteler 40 para olduğu halde o, gazetesinin fiyatını diğer gazetelerin dörtte bir fiyatıyla, yani 10 paraya satışa sunar.

Bütün amacı, gazetenin elden geldiğince Ada'nın bütün köy ve kasabalarına, en ücra noktadaki insana ulaşmasını sağlamaktır. Bu amaçla gazeteyi okuma bilmeyenlere bile gönderir ki, okuyamasa da en azından alıp okutup, dinlesinler. İslam Gazetesi iki yıl yayın hayatında kalır. Bu süreç içerisinde bir de özel sayı yayınlar. Bir kitap şeklinde hazırlanan „özel sayı“dan amaç, satıştan elde edilecek gelirin Hicaz Demiryolu'yla sanat okuluna ve öğrencilerine bırakılmasıdır. Ancak işler umulduğu gibi gitmez, kâr etmesi beklenen gazete, 450 kuruştan da fazla zarar ederek Dr. Hafız Cemal' in “kâr” hanesine yazılır.

Kıbrıs Sanayi Mektebi

Hiç kuşku yok ki, 1904-1909 yılları arasında Kıbrıs'ta geçirdiği macera dolu beş yıllık hayatı içerisinde, Doktorun en büyük hayalleri, tutkuyla bağlandığı hizmetleri içinde en çok önemsediklerinden biri de Kıbrıs Sanayi Mektebi'dir. Aslında bütün çabalarına karşı, kendisine yapılanlara bakıldığında, dönüp tekrar bir yıkılanın, yok edilmeye çalışılanın üzerine bir başkasını inşa etmeye çalışan anka kuşu gibidir. Bu süreci, 'Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım da ayrıntılı bir biçimde anlatır.**

Okulun açılış gününde, tüm ahaliyi Afiyethanesi'ne davet eder. Oradan hep birlikte törenle Kıbrıs Sanat Okulu'na giderler. Kısa bir konuşmadan sonra okulun açılış yapılır. Açılış yapılır, ancak gelenler gözlerine inanamazlar. Okulun içi bomboştur. Ne sıralar ne de bir sanat okulu için gerekli makine ve aletler vardır. İnsanlar gülmeye, hiç zaman yitirmeden eleştirmeye başlarlar. Oysa, okulun kurucusu sakindir. Böyle bir açılış, bilinçli olarak seçen Dr. Hafız Cemal,

** “Vakta ki müstebidler, hainler, Cemiyet-i Hayriye'mizi darmadağın edip bir devre-i samt u sükûna isal ettiler, çok müteessir oldum... Günlerce ağladım. Nihayet milletime, yalnız başıma küçük mikyasta bir sanayi mektebi tesisine ve tedricen tevsi ve ikmaline çalışmaya katıyen karar verdim. Fevkani ve tahtani yirmi beş muntazam odaya yakın kâşâneleri muhtevi olan merhum Hacı Yusuf Ağa'nın dairesini, bahçelerini, selamlık kısmını alıp sanayi mektebi tesisine müsteinen-billah ibtidâ ettim. Adada ilk defa olarak küşad edeceğim sanayi mektebinde rağbet-i umumiyeyi celb için ziyade dersler, lisanlar okutulacağını ve mektebin mesarif-i fevkaledesine biraz medar olur fikriyle,

sıfırdan başlanılan bir işin, bir yıl sonra nerelere varacağını daha işe başlarken kestirebildiği için, olmadık olumsuzluklarla ümitsizliğe düşmeyi adet haline getirmiş topluluğa, nelerin yapılabileceğini göstermek istercesine bu yolu tercih etmiştir. Okulu kurmak, yukarda anlata geldiğimiz olayların yaşandığı bir toplumda, işin en kolay yanındır. Dr. Hafız Cemal, bütün iyi niyeti, yurtseverliği, insan sevgisi ve kuşkusuz bir hekim olarak taşıdığı toplumsal sorumlulukla üzerine yönelecek saldırıları göze alarak, yeni eylemlere girişmekten kaçınmaz. Kıbrıs Sanayi Mektebi girişiminde de zorluklarla karşılaşır. Okula sıra yaptırmak için bile günlerce Türk ustalara yalvarmak zorunda kalır. Karatahtaları yapacak Türk usta bulamaz, çaresiz, Rumlara ısmarlar. Derslikler donatılınca makine, alet, edavat alımına sıra gelir. Kuşduracılık, kilimcilik, seccadecilik, heybecilik, ciltçilik, doğramacılık gibi pek çok alanda eğitim yapılmasını istemektedir. Her bir dal için bir daire ayırır, içini gerekli makine ve aletlerle donatır. Öğrencileri sınavsız okula kaydeder ve istedikleri dalda eğitim almalarını sağlar.

Okuldaki ders düzenini, izlencelerine değin kendisi oluşturur. Bütün bir ders yılı boyunca öğrenciler durmaksızın çalışıp binlerce eşya üretirler. Ürettikleri her eşyanın üzerine de "Kıbrıs Sanayi Mektebi Mamulâtı" damgasını vururlar. Üretilen ürünlerin sergileri düzenlenir. Bütün amaç, ahalinin yapılmakta olan işleri görüp, örnek alması ve yaptıklarına karşı yürütülen olumsuz kampanyaların son bulmasını sağlamaktır.

Ne var ki, tüm diğer girişimlerinde karşılaştığı hazin son, Kıbrıs Sanayi Mektebi'nin de başına gelir; sergilediği ürünlerin satışı engellenmeye, öğretmen

orta hallilerden ayda yarım, zenginlerden birer şilin alınacağı ve fukaranın gerek nehari ve gerek leylileri kamilen meccanen olduğunu ilan ettim. Fakat bir ay sonra sekiz buçuk şilinden ibaret olan bu aylıkları da artık almadım. Leyli ve nehari kısımlarını herkese meccanen tahsis ettim. Diğer hanede olan Osmanlı Gece Mektebini de Sanayi Mektebi'ne nakledip hususi odalar tedarik ettim. Her iki mektebin usul ve programlarını muhtevi olmak üzere ayrı ayrı risaleler şeklinde on bin dane ilanname tabedip umum kasaba ve köylere maccanen tevzi ettirdim. Bir mübarek gün idi ki bütün ehaliyi Afiyethane'ye davet ettim. Ve bir omzuma Osmanlı Lisan Mektebi ve diğer omzuma da Kıbrıs Sanayi Mektebi levhalarını yüklenip yüzlerce Osmanlı bayrakları ve ehali ile mektebe gidip bir nutk-i acizane vererek Kıbrıs Sanayi Mektebi'ni bi-inayetillahi güşâd ettim. Bütün ehali mektebi gezerek bittabi aletsiz, avadanlıksız gördüklerinden hayli gülmüşler ve hatta düşmanlarımız aksi kelimeler söylemişlerdi. Şu kadar var ki nutuk esnasında, bomboş olan bu mektebe sizi mahsus davet ettim ki şene nihayetinde mektebin ne kadar âlât ve makineleri olacağını görüp lütfen bir mukayese-i terakki icra buyurabilirsiniz!" dedim." (Dr. Hâfız Cemal, Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım, Lefkoşa 1909'dan aktaran: Harid Fedai, *Kıbrıs Sanayi Mektebi*, s.9)

ve öğrenciler üzerinde baskı oluşturulmaya; kısacası okulun kapatılması için ne gerekiyorsa yapılmaya çoktan başlanmıştır. Bütün bu kampanya karşısında Dr. Hafız Cemal büyük bir üzüntü içerisinde, Kıbrıs Sanayi Mektebini kapatmaya karar verir. 1 Nisan 1909 tarihinde gazete ve el ilanları bastırılarak, 18 Nisan'da ödül ve okulun kapanış töreninin yapılacağı duyurulur ve halkın her kesiminden insanlar okula çağrılır. Büyük umutlarla giriştiği bu çabasında da Kıbrıslı Türkler onu yine yalnız bırakır.

O'nun sanat sahibi insanlar yetiştirilmesine, toplumu oluşturan bireylerin kendi ayakları üzerinde durabilmelerinin vazgeçilmez unsuru olan elinden bir iş gelmek felsefesine olan inancı, Türkiye'ye döndüğünde de devam eder. 1935 yılında „Türkiye San'at Mektepleri Mezunları Cemiyeti“ni kurar ve bu cemiyetin yaygınlaşması için elinden geleni yapar. Örneğin 1947 yılında cemiyetin 778 üyesi vardır ve 12 yıllık süre içerisinde böyle bir üye potansiyelini Dr. Hafız Cemal, yeterli görmemekte, cemiyetin yaygınlaşması için yeni bir nizamname hazırlayarak, şubelerin açılması yoluyla bu etkinlik alanının yaygınlaştırılmasına çalışır.1947 yılında LOKMAN HEKİM'in Teknik Mecmuası¹³ adıyla bir de özel sayı yayımlar.

Lokman Hekim Dergisi

İlk sayısı 1 Temmuz 1936 yılında yayımlanan derginin sahibi, umum neşriyat, direktör ve başmuharriri olarak Dr. Muallim Hafız Cemal gözüdür ve logosunun hemen altında, “Şimdilik her ayın ilk haftasında çıkar. Siyasi değildir. Tıbbi, sıhhi, ahlaki, terbiyevi, fenni, içtimai, iktisadi, sınai, zirai, edebi neşriyat yapar! Münevverlere, gençlere, mekteplilere ve halka mahsustur“ ibaresi yer alır.

Lokman Hekim'in bu ilk sayısında yer alan “İlk Söz“ başlıklı yazısında derginin yayınlanma gerekçesini Hafız Cemal şöyle vurgular:

“İnsana her şeyden önce sıhhat lazımdır. Sağlam olmayan insan her işte geriler! İnsana en büyük sermaye afiyettir. Sıhhati mükemmel olmayan insan, dünyanın en büyük sermayesini gitgide batırır. Öyle ya!

İnsana en evvel sağlam vücut, münevver kafa, sonra sermaye ve para lazımdır!

Hastalıklı adam yarı ölmüş gibidir. Her hangi vazifede olursa olsun tamam işe göremez!

Dünyada afiyetten, sağlıktan daha kıymetli hiçbir şey yoktur. Hiçbir meslek sahibi yoktur ki sıhhi bilgileri öğrenmekten müstağni olabilsin!

13 *Lokman Hekim'in Teknik Mecmuası*, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1947.

Her meslekte yükseliş, önce sıhhatçe, sonra ilimce olmalıdır!

Sağlık meselelerini hakkı ile bilen insanlar, maiyetlerinde çalışanlara çok iyi bakarlardı!

Velhasıl, herkes sıhhatini korumağı bilirse, evvela kendini bahtiyar eder, sonra da ailesini, çoluk çocuğunu ve vatanını mesut ve zengin kılar!

Memleketin en büyük ihtiyaçlarından biri de sıhhi kaideleri halk arasına yaymaktır zannedirim.

Binaenaleyh, milletimizin, ulusumuzun, gençlerimizin esaslı bir surette ilerlemeleri için her şeyden evvel hususi ve genel sağlığa daha ziyade önem vermek gerektir.

Türkiye'yi ve Türkleri yeniden ihya eden, en esaslı, medeni ve nurlu yolları bize, şarkılara ve geri kalmış, milletlere muvaffakiyetle gösteren, Atatürk'ün bütün belagatli

nutuklarında, vuhlu ve fasih söylevlerinde, ulusumuzun sağlığına, sosyal faaliyetine, ırkımızın kuvvetlendirilmesine, nüfusumuzun kemalile çoğaltılmasına ait nice nice telkinler, ilhamlar, vecizeler, kibar kelimeler, emirler, tavsiyeler, irşadlar vardır!

Nüfusumuzu arttırmak, hastalıklardan kurtarmak, gelecek neslimizi, torunlarımızı sağlam ve gürbüz yetiştirmek için halkımıza sıhhi yaşayış usullerini göstermek vazifelerinin en çoğu hekimlere düşüyor!

Dikkat ediyorum: Cumhuriyet hükümetimiz, Maarif (Kültür) Vekaletimiz bütün mektep programlarına sıhhat dersleri koymuşlardır. Hakkile çalışan mekteplilerimiz, vücutlarına çalışan mekteplilerimiz, vücutlarına ait bilgileri mükemmel öğreniyorlar!

Sıhhiye Bakanlığımızın açtığı birçok hastahaneler, dispanserler, sıhhi müesseseler, içtimai kurumlar, neşrettiği kitap ve mecmualar, hastalıklara karşı mücadeleler, yaptırdığı konferanslar sayesinde halkın sağlığına güzide hizmet ifa edildiğini takdirle görüyorum!

Türkiye’de Cumhuriyet sayesinde (27) tıbbi mecmua intişar ediyor! Günlük gazetelerde ve bazı mecmualarda arasına sıhhi makaleler neşrediliyor.

Serbestçe söylemeliyim ki, bu kadar mesaiye ve neşriyata rağmen halkımızın, ailelerimizin sıhhi meselelere daha pek çok ihtiyaçları vardır! .

İste bu ülkü (mefkure) ile, halkımıza, ailelerimize, genel sağlığa naçizane hizmet edebilir miyim düşüncesi ile (Lokman Hekimi) çıkarmağa karar verdim. Lokman Hekim de herkesi alakadar edecek mevzular, makaleler, öğütler, keşifler, yenilikler bulunacaktır.

Lokman Hekim’e tıbbi, sıhhi, ahlaki, terbiyevi, itimai (sosyal) sınai, iktisadi, ziraî, bedii (estetik) bilgiler dercolunacaktır.

Büyük profesörler, iktidarlı hekimler, genç tıbbiyeliler, bilgin muharirler, kudretli edibler, tatlı dilli şairler ve iyi düşünenler yazı yazacaklardır.

Hükümetimize, milletimize, yurttaşlarımıza, insanlığa yarayan hayırlı faydalı ve kârlı makalelerle Lokman Hekim’i süsleyeceklerdir.

Lokman Hekim’in hacmi kıt’ası küçük olacaktır ki, her zaman cebde taşınabilsin! Sıra numaralı nüshalar birleştirilince, insana her vakit lazım olacak bir kitap halini alsın!

Okurlarımızın istifadelerini düşündüm: Arzu ettikleri her hangi bir mesele için soracakları suallere mümkün olduğu kadar cevap vermek için bir yer ayırdım. Lokman Hekim’de okuyucularımızı yormaksızın, usandırmaksızın, sıkımsızın bir doktor samimiyetine tesadüf ettireceğim!

Halkı seven, eli kalem tutan doktorlarımızdan, mütefenninlerimizden, edib ve şairlerimizden güzel yazılar bekleyeceğim!

Çalışmak bizden, okumak halktan, himaye hükümetimizden, muvaffakiyet Tanrıdan olacaktır!”

Derginin Haziran 1947 tarihli 85. sayısından itibaren Neşriyatı fiilen idare eden“ kısmında, eşi Fatma Sabiha Lokman Hekim’in adını görürüz.

Yukarıda başlıklar halinde anlatmaya çalıştığımız uğraşları içerisinde, onun daha Kıbrıs’a ayak basar basmaz eksikliğini görerek, gerçekleştirmeye çalıştığı ‚İslam Eczanesi‘ fikrini ve bunu gerçekleştirmek için attığı somut adımları; okullarda okutulmadığını gördüğü sağlık bilgisi derslerinden doğan boşluğu gidermek için oluşturduğu ‚İslam Kütüphanesi‘ni ve bu amaçla yayımladığı 9 adet kitabı (1- Hastalıklar Hakkında Ma‘lumat-ı Umumiye ve Doktor Hafız Cemal Afiyethanesi, 2- Ev Hamamları ve Kömür Çarpması Hakkında Hıfzıssıhha, 3-Malumat-i Sıhhiye, 4- Sevgili İslamlarım, Artık Uyanalım, 5- Küçük Çocukları Nasıl Beslemeli, 6- Validelere Ber-güzar) ve üç ayrı kitaptan oluşan Çocuklara Mahsus Hıfzıssıhha), Kıbrıs Sanayi Mektebi içerisinde gerçekleştirmeye çalıştığı Osmanlı Hürriyet Müzikası‘nı ve II. Meşrutiyet‘ in

ilanının ardından uygun koşullar oluşunca İstanbul'a yerleşmesinin üzerinden henüz 6 ay geçmiş olmasına rağmen, tekrar adaya dönerek, gezici doktorluk yapmak üzere, gazetelerde, köy gezileriyle ilgili programını ve Donanma-yı Osmâni Muavenet-i Milliye Cemiyeti' ni ve 1951 yılına değin her yıl düzenli olarak bir ayını gezici hekim olarak Kıbrıs'ta geçirmiş olmasını da unutmamak gerekir.

Hekimliğe Yaklaşımı ve Halk Hekimliği Yaklaşımları

"Şimdi dana ciğeri alıp yemek varken, akıl işi midir karaciğerden çıkarılan aslı nesli belli olmayan bir Avrupa malı ilacı hastaya kullanmak?!... Sonra efendim, Türkiye'nin her yerinde günlük yumurta alıp yemek mümkünken, ne gereği var İtalya'ya bizden giden tabutluk yumurtalardan yapılan ilaçlarla hasta iyileştirmeye kalkışmanın... Türkiye cennet gibi bir ülke. Tanrı bu ülkede meyvenin sebzenin her çeşidinin en iyisinin yetişmesini sağlamış... Tanrı ovalarımızı çok faydalı otlar ile doldurmuş... Bizim hekim olarak yapacağımız iş, Cenab-ı Hakkın sebzelere, meyvelere, otlara verdiği vitaminlerden istifade etmeyi halkımıza öğretmektir. Fakir fukara insanlara pahalı ilaçlar aldırarak, ilaç fabrikalarını ve eczacıları zengin etmenin hiç bir anlamı yoktur."¹⁴

Bu küçük alıntı bile, bütün bir ömrünü halk sağlığına, toplum çıkarları doğrultusunda adanmış, bunun için bir hekimin yapabileceklerinden çok daha fazlasını, bir örgütün, -bir bakanlığın demek belki daha yerindedir- tasarlayıp uygulayabileceği etkinlikleri gerçekleştirmiş ideal adamının, halk hekimliği kavramına nasıl yaklaştığını ve uygulamalarının hangi eksene oturduğunu anlamak bakımından özetleyici niteliktedir.

Dr. Hafız Cemal'in, gerek Kıbrıs'ta yayınladığı kitapçıklar ve İslam gazetesinde, gerek Afiyet Gazetesi ve İstanbul'da yayınladığı kitaplarda ve en önemlisi de 1936 yılından başlayıp uzunca bir süre yayınladığı Lokman Hekim dergisinde sağlık uygulamalarına yönelik yaklaşımlarında, hastayı ve hastalığı sosyal çevre ve toplumsal ilişkilerle; toplumdaki refah, eğitim ve sosyal ilişkiler toplamıyla bir bütün olarak ele aldığını görürüz. Yayınlarında, bir yandan dış fırçalamayla ilgili bilgilerden, evde bulundurulması gereken ecza dolabına ve bu dolapta nelerin olmasına; şemalarla bir evin nasıl döşenmesi gerektiğine değin ayrıntılı bir biçimde bilgi ve bilinçlendirme çabalarına giriştiğini görürüz. onun halk hekimliğine yaklaşımı bunlarla da sınırlı değildir, önemli günlere, örneğin kurban bayramına; bayram yemeklerinin özel önem verdiği görülür. Kimi

14 Özker Yaşin, *Nezhat ve Ben*, s.224.

Lokman Hekim Hastalarını tedavi ederken.

zaman da güncel olana göre özel sayılarla daha ayrıntılı bilgilere, örneğin Seyahat ve Hacca Gidenlere Lokman Hekim'in Öğütleri¹⁵ Sporcu Kızlara ve Gençlere Lokman Hekim'in Öğütleri,¹⁶ Sigara İçenlerin Başlarına Neler Gelecek?¹⁷ gibi bütün bir dergiyi ayırdığı da olur.

Bir bütün olarak, onun yapmış olduğu etkinlikler ve özellikle yayınlarıyla bugüne akseden düşünceleri ele alındığında, halk hekimliğine yaklaşımı, gerek Kıbrıs'ta, gerekse Anadolu'da yapmış olduğu gezici hekimlik süresince halkta gördüğü geleneksel tedavi yöntemlerini bilimsel, tıbbi verilerle destekleyerek geniş kitlelerin kullanımına sunmak olarak açılanabilir.

Halk hekimliği yaklaşımlarını yapmış olduğu yayınlardan, özellikle de Lokman Hekim'deki örneklerinden çözümlenmek olanaklıdır. Bu yayınlarda belirgin olarak gözlenen, halktan her kesimin kolaylıkla anlayabileceği dilden; esprili, kolay okunabilir yazılarla insanları bilgilendirmek yönteminin yeğlenmesidir. Ayrıca, bugün de kabul edildiği gibi hekimliğin en kolay uygulanabilir, en kolay ulaşılabilir ve en ucuza mal edilebilir olanını; koruyucu hekimliği elinden geldiğince benimsetmeye çalışmıştır. Yine görüyoruz ki, koruyucu hekimliğin de en önemli prensiplerinden ilk ikisi olan hastalıktan korunma ve dengeli

15 *Lokman Hekim*, Sayı: 128, 10 Temmuz 1951.

16 *Lokman Hekim*, Sayı: 129, 130, 25 Ağustos - 25 Eylül 1951.

17 *Lokman Hekim*, Sayı: 131, 132, 133, 25 Ekim, 25 Kasım, 25 Aralık 1951

beslenmenin en doğal ve ekonomik yollarıyla ilgili olarak dergi sayfalarında bolca yazılar bulmak olasıdır.

Bu şekilde ülke ekonomisine de azımsanmayacak katkılarda bulunduğu inanmaktayız.

Lokman Hekim'in değişik sayılarında, önemli bulduğu konular hakkında pek çok kereler yazılar yayımlamıştır. Halk hekimliği anlayışını, özellikle Türkiye ve Kıbrıs gibi doğal besin yönünden zengin, taze sebze ve meyve yanı sıra hayvansal besinleri de bulabilmenin olanaklı olduğu ülkelerde bu zenginliği bilinçlice değerlendirerek, hastalıkları asgariye indirecek bir formül olarak özetlemek olasıdır. Öncelikle sağlıklı yaşamın birincil ilkesi olarak, olanakla bilgiyi pekiştirmek olarak görür. Sıklıkla karşılaşılan rahatsızlıklar konusunda özellikle doğal bitkilere başvurulması gerektiğinin üzerinde durarak, kimi ilaç formülleri vermesi de bu yaklaşımının işaretidir.

Lokman Hekim dergisinde sıklıkla değindiği konulardan bazıları şöyledir:

- Sigara ve alkolün zararları.
- Grip ve nezle hakkında bilgiler, korunma ve tedavi yolları.
- Tansiyon hastalarına öğütler, öneriler.
- Peklik çekmenin zararları ve tedavi yolları.
- Mastürbasyon yapmanın zararları.
- Sağlıklı çocuklar için gebelerin dikkat etmesi gereken noktalar.

Bu türden başlıklar altındaki yazıların listesini daha çok uzatmak olanaklı. Ayrıca hemen her sayıda yer alan "Lokman Hekimin Nasihatları" köşesinde de özdeyiş şeklinde anımsatmalarla insanları bilgilendirmeye çalışır.

Güçlü bir gözlem gücüne sahip olan Dr. Hafız Cemal, bugün bile uygulanmasına geçilememiş ama sağlıkla ilgili her politika belirleyen ya da görüş ileri sürenin dile getirmek zorunluluğu duyduğu aile hekimliği uygulamasının kaçınılmazlığını o günlerde dile getirmiş ve ısrarla savunmuştur.

Ayrıca 1940'li yıllarda dile getirdiği deniz suyundan yararlanmayla ilgili bir önerisini burada da paylaşmak istiyoruz. Lokman Hekim'in 78. sayısında deniz suyunun yararlarıyla ilgili bilgi verirken, temiz deniz suyunun ılıtılarak buruna çekilmesinin nezleye olan olumlu etkilerini de vurgulamaktadır. Son yıllarda, şişelenmiş olarak, oldukça yüksek fiyatlarla satılan steril deniz sularının aynı amaca yönelik pazarlanıyor olması, Dr. Hafız Cemal'in bulgu ve önerilerinin önemini daha da artırmaktadır.

Hayatı bütün aktiviteleriyle iyi değerlendirilmesi gereken bir ödül olarak gören, sağlık ve başarının böylelikle olası olacağını düşünen Dr. Hafız Cemal,

“Sabah Radyolarını Dinlerken” başlıklı yazısında, “Gençlere, belki bir numune (taslak, örnek) olur düşüncesiyle” şunları yazar:

“Akşam yemeğini saat (18)’de yerim. Saat (21)’de yatarım. Sabahleyin saat dört buçukla-beşte kalkarım. Pek iyi bilirim ki, erken yenilen hafif akşam yemekleri saat dokuza kadar hazmolabilir. Saat (9)’dan 12’ye kadar uyunan uyku, gece yarısından sonra uyunan uykuya nispeten iki misli (kat) daha kuvvetli ve faydalıdır. (...) Saat 12’den beş buçuğa kadar devam eden uyku, gündüz uykularına nispeten dört kat daha fazla kuvvettedir çünkü her tarafta sessizlik, durgunluk (sumtu sukun sıhhat ve sükûn) vardır. (...) Saat beşte naneyi çay gibi haşlarım, demleyerek içerim. Ertesi gün, anason ile ihlamur, papatya, adaçayı havuç tohumu, bakla çiçeği kokulu gül yaprakları gibi çok faydalı otlardan yapılmış suları içerim. Bunların bazılarını arasına parça halinde tarçın ve birkaç tane de karanfil katarım. Bazı kere de portakal, mandalina, turunç, limon kabuklarının taze veyahut kurularından pek az ilave ederim. (...) Saat beşten (7- 7,5)’a kadar okurum, yazarım, derin mütaalalara dalarım tettebbü ederim tamamıyla dinlenmiş dimağım ile iş görürüm. Yedide bir mükemmel kahvaltı ederim hayatımın temel taşı vücuda yerleştiririm. Saat beşten itibaren arasına radyonun düğmelerini çeviririm.”¹⁸

Dr. Hafız Cemal’in Lokman Hekim dergisine egemen olan ve oradan onun kitapçıklarına yansıyan anlatım biçimi, esasında 1930’lu yıllarda başlayan toplumun geniş kesimlerini sağlık alanında bilgilendirme çabalarıyla ortaya çıkan ve adeta ortaklaşa bir üsluba dönüşen anlatım biçimidir. Atasözlerinden, deyimlerden yararlanarak halkın dikkatini eldeki yayına çekmek ve ona bir şekilde elinde tuttuğu yayını okutmak çabası, bu türden yöntemlere başvurarak bir yayıncılık anlayışı sergiler. Örneğin bu durumu, Cumhuriyet’ in 10. yılı dolayısıyla Mazhar Osman tarafından hazırlanan Sıhhat Almanakı’nda¹⁹ da görüveririz.

Aslında, söz konusu yılda dikkati çeken, Lokman Hekim’in genel olarak üslubu ve yaklaşımının bir bütün olarak, Cumhuriyet dönemi devlet sağlık politikasına iz düşürmüş olmasıdır. Bunu, Cumhuriyetin 10. yılı için hazırlanan Sıhhat Almanakı’ndaki yaklaşım biçiminden de anlıyoruz.

Bu çalışmada da, tıpkı Lokman Hekim dergisinde olduğu gibi, deyimlere, halk ağzından sözlere yer verilmiş, bir anlamda okuyucuyla kolay iletişim kurmak anlamında popüler yollar seçilmiştir. Sıhhat Almanakı’nın sunuş yazısından hemen sonra ve Başvekil İsmet Paşa’nın fotoğrafının yer aldığı sayfanın arkasında gördüğümüz:

¹⁸ Lokman Hekim Dergisi, Sayı: 72. s.1193, Ocak 1946.

¹⁹ Mazhar Osman, Sıhhat Almanakı, Kader Matbaası, İstanbul 1933.

*“Kimseyi dil tenki azar etme insanlık budur
Kalp nuru taht kah ile Süleymanlık budur
Gerçi her bir derde vardır bir tabibi çaresaz
Nabzu giri kalbi mahzun ol, ki lokmanlık budur”²⁰*

dörtlüğü, Lokman Hekim’in Öğütleri gibi Dr. Hafız Cemal’in dergisinde yer alan yayın özelliklerine tipik örneklik oluşturur. Ayrıca, yine söz konusu Sıhhat Almanakı’nın diğer sayfalarında gördüğümüz sağlıklı ilgili yazıların geneline egemen olan biçem ve sayfalara serpiştirilen atasözleri, bentler ve deyimler de döneme uygun söylem ve üslubu anlamak bakımından ilginçtir. Bu durum, şöyle bir kanıyı işaretlemektedir.

Meşrutiyetle birlikte başlayan batılılaşma hareketleriyle birlikte, aydınlarımızda beliren toplumu bilgilendirme, bilinçlendirme ve sağlıklı bir hale getirme çabaları, sınırlı sayıda da olsa bu kuşak aydınının idealist tutumuyla topyekûn bir hamleye dönüştürülmüştür, her aydın meslek sahibi, kendi alanıyla ilgili çabalarda bu hedefi gerçekleştirmek için yoğun bir şekilde çalışmıştır.

Tıbbiyeli Bir Aydının Trajik Portresi

Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim’in 89 yıllık ömrüne sığdırdıkları göz önüne alındığında, tek bir insanın üstesinden gelebileceği etkinlikler olmadığı kolaylıkla görülür. Yetiştirdiği koşullar, hayatı algılama biçimi ve dünya görüşü bir tavır adamı olduğunu ortaya koyar; kolay kolay geri çekilmeyen, edinmiş olduğu bilgi ve birikimi bireyin değil toplumun geleceğine ilişkin alanlarda değerlendiren bir tavır adamı. Ne var ki, hizmet götürmek çabasında olduğu toplum, tipik bir şarklılık ve düşünsel anlamda ifade etmek gerekirse, köylülük anlayışındadır. Yeni olana kolay kolay inanmaz, çıkarıcıdır, kendisine sorumluluk getiren davranışlardan kaçınmak için her yolu dener. Karalamaktan, inkar etmekten kaçınmaz.

Türkiye’deki çalışmaları, daha geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve yerleşik hizmetlerini İstanbul gibi kent ilişkilerinin gelişmiş olduğu bir mekanda yürüttüğü için Kıbrıs’ta karşılaştıklarıyla tanışmaz ama, ömrü boyunca yinelemekten kaçınmadığı aile hekimliği, koruyucu hekimlik gibi sağlık biliminin çağdaş yöntemlerini burada da yaşama geçiremez. Ne var ki, 1904-1909 yılları arasında, Kıbrıs’ta yaşadıkları yaptıklarıyla karşılaştıklarını yanyana getirmeye çalıştığımızda, trajik

²⁰ Sıhhat Almanakı, Kader Matbaası, İstanbul 1933.

bir aydının portresiyle tanıştırır bizi.

“... Bütün niyetim orada yaşayan (Kıbrıs'ta) Türklere yararlı olmaktı. Avrupa'da kaldığım yıllarda, o medeni insanların yaşayışlarına hep imrenir, benim doğduğum o güzel adanın insanları niçin böyle yaşamazlar, diye düşünür ve marazlanırdım. Kıbrıs Türklerin de Avrupalılar gibi yaşamalarını isterdim. Bunun çaresi sanayide ilerlemektir. Cehaletten kurtulmaktır.”²¹

“Heyhat ki heyhat!” diyor Hafız Cemal, Özker Yaşın'ın anlatmasıyla: “Letkoşa'da Sanat Mektebi'ni devam ettirmem Ferhat'ın dağı delip su getirmesinden daha zor bir iş oldu. Binlerce zorlukla çarpışa çarpışa beş sene dayanabildim. Kıbrıslı Türkler mektebimi kapattırmak için akla gelen her kötülüğü yaptılar. İnanması güçtür ama, mektebe gidip gelirken arkamdan tenekte çaldılar, “deli doktor” diye bağırıyorlardı. Halkın rağbetsizliği, zenginlerin himayesizliği ve bir takım irfan sahiplerinin çekememezlikleri neticesinde hastalandım. Yaptığım işi devam ettirmemin imkansız olduğunu kavrayınca bir “hazin fatiha!” ile Sanat Mektebi'mi kapattım.

Sonuç Yerine

Hayatı, eylemleri, tip biliminde yaklaşımı bakımından bir aksiyon insanı olarak Dr. Hafız Cemal, Türk kültür hayatının 'geçiş döneminin kendine özgü şartları içerisinde özgün bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğum tarihi, her ne kadar kimi kayıtlarda 1857, 1874 ya da 1878 olarak verilse de bir tarihsel dönem olarak imparatorluğun dağılışı ve yıkılışı dönemini, 1908 Meşrutiyet hareketiyle birlikte yenileşme çabaları içerisinde yeniden bir toparlanma sürecinin ve nihayetinde 1920'den itibaren de Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş dönemlerini yaşadığı görülür. Dr. Hafız Cemal'in bir yandan Kıbrıs doğumlu olması, çocukluğunu çok zor koşullar içerisinde geçirmiş olması ve kendi deyimiyle 'gerçek bir hafız' olması, bir yandan geleneksel değerleri, diğer yandan tıp eğitimini İstanbul'da Askeri Tıbbiye'de görmesi, İttihat ve Terakki yanlısı oluşu, II. Abdulhamid'in Jön-Türk hareketi yanlılarına yönelik baskıcı tutumu karşısında Avrupa'ya kaçışı, bir çok Avrupa kentini görmüş olması onun 'Batılı / Modern' değerlerle buluşmasına ve 1904 yılında Kıbrıs'a gelerek mesleğiyle birlikte birçok toplumsal atılımın gerçekleştirilmesi için bir aksiyon insanı olarak girişimlerde bulunması 'yeni değerleri' inşaa etme yolunda, kendisine, bütüncül bir değerlendirme olanağı sağlamıştır. Bu kalın çerçevenin içerisinde eğildiğimizde ve

²¹ Özker Yaşın, *age.*, s. 227.

bir bütün olarak Dr. Hafız Cemal'in yaptıkları ve yapmaya çalıştıklarına baktığımızda, pratik tecrübelerle kuramsal tecrübelerin çeşitliliğinden oluşan zenginlikler arasında bir paralellik yakalamak olasıdır. Yılgınlığa meydan vermemesi, bütün olumsuzluklara karşın son noktaya değin mücadele etmiş olması, bir girişimi baltalandığında hemen yeni bir hareketi başlatmış olması onun olayları bütüncül bir değerlendirme halinde ele almış olmasından kaynaklanmaktadır. Kliniğine sığınmış bir hekim portresi taşımayı kendisiyle bağdaştırmamış, bütün bir hayatı boyunca adının yanına mutlaka 'halk hekimi' sanını yakıştırmak istemiştir. Halk hekimliğine de çok geniş bir bakış açısıyla toplumsal gereksinmelerin, sağlıkla ilintisine çözüm bulma girişimcisi olarak yaklaşmıştır. Bu bakımdan, Dr. Hafız Cemal Lökman Hekim'in Türk tıp ve kültür hayatına katkıları ve bir hekim/insan olarak toplum karşısında duruşu, örneğine az rastlanır tipik bir aydın tavrıdır.